महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ

वि.

महादेव कृष्ण नाईक

(२०२४ चे दिवाणी अपील क्रमांक १३८३४)

१४ फेब्रुवारी २०२५

[दीपांकर दत्ता आणि संदीप मेहता, न्या.]

विचारार्थ मुद्दा

अपीलकर्ता-कॉर्पोरेशन एमएसीटी आणि सप्रेसिओ व्हेरीसमोर काय विनवणी केली होती हे न उघड करून निवाडा दडपून टाकण्यास दोषी आहे का; पुनरावलोकन अधिकार क्षेत्र वापरण्यात उच्च न्यायालय न्याय्य होते का; आणि प्रतिवादीला ज्या कालावधीसाठी तो सेवेबाहेर राहिला त्या कालावधीसाठी वेतन परत मिळण्यास पात्र आहे की नाही.

हेडनोट्स[†]

सेवा कायदा - सेवेतून काढून टाकणे - सपोर्टिओ फाल्सी आणि सप्रेसिओ वेरी - कामगार न्यायालयासमोर कार्यवाहीत एमएसीटीच्या कार्यवाहीची प्रासंगिकता - अपीलकर्ता-कॉर्पोरेशनसह बस चालक म्हणून काम करणारा प्रतिवादी - विरुद्ध दिशेने येणारी लॉरी प्रतिवादीने चालविलेल्या महामंडळाच्या बसला धडक दिली, परिणामी प्राणघातक अपघात झाला - प्रतिवादीविरूद्ध शिस्तभंगाची कारवाई आणि सेवेतून काढून टाकण्यात आली - कामगार न्यायालयाने बरखास्ती कायम ठेवली - प्रतिवादीची रिट याचिका - उच्च न्यायालयाने फेटाळून लावले - प्रलंबित असताना,

एमएसीटीसमोर अपघातातील पीडितांनी नुकसान भरपाईची कार्यवाही सुरू केली ज्यामध्ये कॉर्पोरेशनने लॉरी ड्रायव्हर अपघातासाठी जबाबदार आहे आणि न्यायाधिकरणाने नुकसान भरपाई दिली - त्याच्या आधारे, प्रतिवादीने उच्च न्यायालयासमोर पुनरावलोकनासाठी अर्ज केला - पुनरावलोकनाची कार्यवाही परवानगी दिली आणि प्रतिवादीला परत वेतन देण्याचे निर्देश दिले - अचूकता:

आयोजित: कॉर्पोरेशनने सूचनेच्या खोट्या आणि सप्रेसियो व्हेरीच्या गैरप्रकारात गुंतले - कामगार न्यायालयासमोर, कॉर्पोरेशनने स्थापित केले की प्रतिवादीविरूद्ध केलेली चौकशी निष्पक्ष होती आणि रेकॉर्डवरील सामग्रीचा योग्य विचार करून निष्कर्ष काढला गेला - स्पष्ट आणि विशिष्ट भूमिका लक्षात घेऊन एमएसीटीसमोर आपल्या लेखी निवेदनात घेतलेल्या निवेदनात, महामंडळाने कामगार न्यायालयासमोर खोटे निवेदन केले - एमएसीटीसमोर कार्यवाहीचा निकाल कामगार न्यायालयासमोर उघड न केल्यामुळे, महामंडळ सप्रेसिओ वेरीसाठी देखील दोषी आहे - एमएसीटीच्या निर्णयाची प्रासंगिकता आणि त्याचे संभाव्य मूल्य मिळवले जाऊ शकत नाही - औद्योगिक निवाड्यात, नैसर्गिक न्यायाच्या तत्त्वांचे पालन केले पाहिजे - प्रतिवादीशी व्यवहार करताना कॉर्पोरेशन न्याय्य नव्हते - कॉर्पोरेशनने दोन वेगवेगळ्या स्तरांवर एमएसीटीच्या निर्णयाचा मुद्दाम उल्लेख केला नाही आणि त्याद्वारे कायद्याच्या न्यायालयातील संबंधित सामग्री सक्रियपणे दडपली गेली - कॉर्पोरेशनने घेतलेल्या भूमिकेचे विरोधाभासी स्वरूप, त्याच विषयावर अनुमोदन आणि निषेध करण्याचा प्रयत्न करणार् या महामंडळाची दुर्भावना - कॉर्पोरेशनची गैर-प्रकटीकरण ही अशा उच्च परिमाणाची दडपशाही आहे, न्यायालयातील स्पष्ट फसवणूक सारखेच - महामंडळाचे लेखी निवेदन आणि त्याचा पुरस्कार हे अत्यंत महत्त्वाचे दस्तऐवज आहेत जे प्रतिवादीच्या बाजूने शिल्लक झुकविण्यासाठी पुरेसे होते - महामंडळाचा आक्षेप एकल न्यायाधीशाने कोणत्याही पदार्थाशिवाय पुनरावलोकन अधिकारक्षेत्राचा वापर करताना पुरावा म्हणून असे दस्तऐवज प्राप्त

करणे आणि पूर्णपणे नकार देणे - मागील वेतन देण्याच्या संदर्भात, प्रतिवादीने कबूल केले की तो रोजंदारीच्या आधारावर कार्यरत होता आणि त्याची सेवा संपुष्टात आल्यामुळे, त्याला इतरत्र कायमस्वरूपी नोकरी मिळू शकली नाही - त्याच्यावर विश्वास न ठेवणारी कोणतीही सामग्री रेकॉर्डवर नाही - हे देखील स्पष्ट केले की महामंडळ सप्रेसियो वेरी आणि सपोर्टिओ फाल्सीच्या गैरप्रकारात गुंतलेल्या प्रतिवादीपासून मुक्त करण्यात यशस्वी झाले - अशा प्रकारे, न्यायाच्या हितासाठी, १००% परत वेतन देण्याच्या एकल न्यायाधीशाच्या आदेशात सुधारणा करण्यात आली आणि प्रतिवादीने त्याच्या बडतर्फीच्या तारखेपासून त्याच्या सेवानिवृत्तीच्या तारखेपर्यंत ७५% मागील वेतनाचा पुरस्कार दिला - तसेच ६% दराने वार्षिक व्याजासह पूर्ण अंतिम लाभ मिळण्यास पात्र आहे. [पारस २४-२९, ३०-३३, ३५, ३६, ४३-४९]

सेवा कायदा - सेवा समाप्ती - मागील वेतन भरणे, जेव्हा:

धारित: एखाद्या बडतर्फ कर्मचार् याला परत वेतन देण्याचे आदेश देणे, त्याची बडतर्फी कायद्याने रद्द केल्यावर, स्वयंचलित सवलत नाही - पूर्ण किंवा अंशतः परत वेतन मंजूर करण्यापूर्वी औद्योगिक न्यायनिवाडा / न्यायालयाने तथ्य-शोध अभ्यास केला पाहिजे जेणेकरून मध्यंतरीच्या काळात कर्मचार् याला फायदेशीर नोकरी मिळाली आहे की नाही - जर कर्मचार् याने कोणत्याही फायदेशीर रोजगाराची कबुली दिली आणि तपशीलांसह रोजगाराचा तपशील दिला प्राप्त झालेल्या वेतनापैकी, किंवा, जर कर्मचार् याने विनंती केली की तो फायदेशीर नोकरी करत नाही परंतु नियोक्ता विनवणी करतो आणि न्यायालयाच्या समाधानासाठी अन्यथा सिद्ध करतो, तर पुनर्स्थापनेवर मागील वेतनाची रक्कम खरोखरच न्यायालयाच्या विवेकबुद्धीच्या कक्षेत आहे - पूर्ण परत वेतन देणे हा सामान्य नियम आहे, वेतन परत उचलण्याच्या ओझ्यापासून वाचण्यासाठी नियोक्ताने पुरेसे पुरावे असलेले अपवादात्मक प्रकरण स्थापित करणे आवश्यक आहे. [परिच्छेद ४३, ४४]

मॅक्सिम – सजेसटीओ फालसी आणि सुपरेसिओ वेरी – **याचा अर्थ:**

आयोजित: वाक्यांश फाल्सी आणि सप्रेसिओ व्हेरी सूचित करतात की एखाद्या पक्षाच्या अनैतिक वर्तनाच्या संकल्पनांना मूर्त रूप देते ज्याचे कायद्यासह विविध क्षेत्रात गंभीर परिणाम होतात - सपोर्टिओ फाल्सी हे एक चुकीचे प्रतिनिधित्व किंवा दिशाभूल करणारी सूचना आहे तर सप्रेसिओ व्हेरी सत्याचे दडपण दर्शविते; अप्रत्यक्ष खोटे, मग ते शब्दांनी, आचरणाने किंवा कृत्रिमतेने असो - हा एक प्रकारचा फसवणूक आहे. [परिच्छेद २३, २४]

केस लॉ उद्धृत

असोसिएट बिल्डर्स विरुद्ध दिल्ली डेव्हलपमेंट अथॉरिटी [२०१४]१३ **एससीआर** ८९५**:** २०१५ (३) **एससीसी** ४९**;** *टी.एन. राज्य परिवहन महामंडळ. (कोयंबटूर) लिमिटेड विरुद्ध एम. चंद्रशेखरन* [२०१६] ४ **एससीआर** २६६**: (**२०१६) १६ **एससीसी** १६**;** *राजस्थान राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ, जयपूर विरुद्ध फूल चंद* [२०१८] ११ **एससीआर** ४४८ **: (**२०१८) १८ **एससीसी** २२९**;** *दीपाली गुंडू सुरवसे विरुद्ध क्रांती कनिष्ठ अध्यापक महाविद्या* [२०१३] ९ **एससीआर** १**: (**२०१३) १० **एससीसी** ३२४**;** *मध्य प्रदेश राज्य विरुद्ध नर्मदा बचाओ आंदोलन* [२०११] ११ **एससीआर** ६७८ **: (**२०११) ७ **एससीसी** ६३९**;** *युनियन ऑफ इंडिया विरुद्ध एन. मुरुगेसन* [२०२१] १० **एससीआर** २५३ **: (**२०२२) २ **एससीसी** २५**;** *हिंदुस्तान टिन वर्क्स (पी) लिमिटेड विरुद्ध कर्मचारी* [१९७९] १ **एससीआर** ५६३ **:** (१९७९) २ **एससीसी** ८०**;** *सुरेंद्र कुमार वर्मा विरुद्ध केंद्र सरकार औद्योगिक न्यायाधिकरण-सह-कामगार न्यायालय* [१९८१] १ **एससीआर** ७८९ **: (**१९८०) ४ **एससीसी** ४४३ **- संदर्भित.**

उद्धृत पुस्तके आणि नियतकालिके

ब्लॅक लॉ डिक्शनरी, ११ वी आवृत्ती - **संदर्भित.**

अधिनियमांची यादी

भारतीय राज्यघटना; मोटार वाहन कायदा, १९८८; पुरावा कायदा,

१८७२; औद्योगिक विवाद कायदा, १९४७; नागरी प्रक्रिया संहिता, १९०८.

कीवर्डची यादी

सेवेतून काढून टाकणे; मागील वेतन; औद्योगिक वाद; औद्योगिक निवाडा; सपोर्टिओ फाल्सी; सुप्रेसियो वेरी; घोर निष्काळजीपणामुळे बरखास्ती; सेवानिवृत्ती; संभाव्य मूल्य; प्रक्रियेत निष्पक्षता; नैसर्गिक न्यायाची तत्त्वे; पुरावे दडपणे; पक्षाची परस्परविरोधी भूमिका; न्यायालयात फसवणूक; पूर्ण टर्मिनल फायदे; कर्मचार् यांना एकरकमी भरपाई; नुकसान भरपाई; 'जो दावा करतो त्याने सिद्ध केले पाहिजे'; विशेष ज्ञान; पुनर्स्थापना; नकारात्मक वस्तुस्थितीचा सकारात्मक पुरावा; मध्यंतरीच्या काळात रोजगार; मागील वेतनात स्वयंचलित सवलत; पुनरावलोकन कार्यक्षेत्र; दैनंदिन वेतनाच्या आधारावर ; १००% परत वेतन; ७५% बॅक मजुरीचा पुरस्कार; पूर्ण टर्मिनल फायदे; सुजेसटीओ फालसी आणि सप्रेसिओवेरी; कपट

यातून उद्भवणारी केस

दिवाणी अपील कार्यक्षेत्र: २०२४ चे दिवाणी अपील क्रमांक १३८३४

२०१८ च्या आरपी क्र. १८ मध्ये मुंबई उच्च न्यायालयाच्या ३०.११.२०१८ च्या निकाल आणि आदेशावरून

पक्षांसाठी हजेरी

अपिलकर्त्याचे वकील मयुरी रघुवंशी, व्योम रघुवंशी, आकांक्षा राठोड, किंजल शर्मा.

परवीन वामन सातळे, ऋषभ जैन, एस. के. सरकार, राजीव शंकर द्विवेदी, प्रतिवादीचे वकील.

सर्वोच्च न्यायालयाचा निर्णय/आदेश

निर्णय

दीपांकर दत्ता न्या.

अपिल

1. महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळाचे हे अपील,[1] विशेष परवाने,आदेश दि.३०नो.२०१८[2] माननीय एस.सी. गुप्ते, न्या.[3] उच्च न्यायालयाचे[4] संचालक डॉ. प्रतिवादीने दाखल केलेली रिट याचिका फेटाळून[5] लावण्याच्या त्याच्या पूर्वीच्या ७ फेब्रुवारी २०१७ च्या आदेशाच्या पुनरावलोकनासाठी याचिका[6] दाखल केली.[7] एकल न्यायाधीशांनी केवळ त्यांनी मंजूर केलेली रिट याचिका फेटाळण्याचा आदेश रद्द केला नाही तर मुंबई येथील ४ थ्या कामगार न्यायालयाने[8] महादेवांविरूद्ध दिलेला निवाडा देखील रद्द केला.असा आढावा घेताना एकल न्यायाधीशांनी महामंडळाला महादेवांना मागील वेतनासह सर्व लाभ आणि पगार देण्याचे निर्देशही दिले.

2. महामंडळाने आक्षेपार्ह आदेशाला आक्षेप घेतला आहे आणि असा दावा केला आहे की उच्च न्यायालयाने रिट कोर्ट आणि कामगार न्यायालयाच्या निर्णयांमध्ये हस्तक्षेप करून चूक केली आहे.

फॅक्टचुअल मॅटरीक्स

---

1 निगम

2 आक्षेपार्ह आदेश

3 एकल न्यायाधीश

4 उच्च न्यायालय

5 २०१८ ची पुनरावलोकन याचिका क्रमांक १८

6 २००७ ची रिट याचिका क्रमांक १५४

7 महादेव

8 कामगार न्यायालय

सर्वोच्च न्यायालयाचा डिजिटल अहवाल

3. नोंदींच्या अवलोकनावरून समोर आलेल्या तथ्यांवरून असे दिसून येते की, महादेव यांची महामंडळाने १९ एप्रिल १९८८ रोजी बस चालक म्हणून नियुक्ती केली होती. सध्याच्या कार्यवाहीची उत्पत्ती करणारी घटना १० मे १९९६ रोजी घडली. दुपारी २२.४५ च्या सुमारास विरुद्ध दिशेने येणारी लॉरी महादेव यांच्या बसला धडक देऊन महापालिकेच्या बस वर भीषण अपघात झाला. या अपघातात बसमधील दोन प्रवाशांचा मृत्यू झाला, तर अनेक जण (सुमारे दहा) जखमी झाले. या अपघातामुळे महामंडळाचे होणारे आर्थिक नुकसान ४५,०००/- रुपये इतके मोजण्यात आले.

4. या अपघाताचा परिणाम म्हणून महादेवांवर शिस्तभंगाची कारवाई करण्यात आली. चौकशीनंतर विभागीय वाहतूक अधिकाऱ्यांनी[9] महादेवांना २७ मे १९९७ रोजी महामंडळाच्या सेवेतून बडतर्फ केले. त्यांच्या बडतर्फीमुळे व्यथित झालेल्या महादेवांनी विभागीय अपील मान्य केले जे अयशस्वी ठरले. महादेव ज्या युनियनचे सदस्य होते, त्या युनियनने नंतर औद्योगिक वाद उपस्थित केला. कामगार उपायुक्तांनी कामगार न्यायालयाची आवश्यकता असल्याचा संदर्भ दिला होता. कामगार न्यायालयाने नेतृत्व केलेल्या पुराव्यांचा विचार करून आणि वादातील पक्षकारांची सुनावणी केल्यावर, असे मानले की चौकशी केली गेली योग्य होते;[10] चौकशी अधिकाऱ्याचे निष्कर्ष विकृत नव्हते;[11]आणि शिक्षा ही सिद्ध झालेल्या गैरवर्तनाच्या प्रमाणात होती; म्हणून महादेवाला सेवेत पुन्हा रुजू होण्याचा अधिकार नव्हता. या निष्कर्षांवर आधारित कामगार न्यायालयाने महादेवांना कोणत्याही सवलतीचा हक्क नाही, असे मानून या संदर्भाला उत्तर दिले.[12]

5. महादेव यांनी भारतीय राज्यघटनेच्या अनुच्छेद २२६ अंतर्गत अर्ज करून उच्च न्यायालयाच्या रिट अधिकारक्षेत्राचा वापर केला.[13] चौकशी अधिकाऱ्याच्या निष्कर्षांचे समर्थन करण्यासाठी कामगार

---

9 शिस्तभंगाचे अधिकार

10 २६ मे, २००४ च्या प्राथमिक निर्णयाद्वारे

11 ९ डिसेंबर, २००५ च्या प्राथमिक निर्णयाद्वारे

12 १६मे, २००६ रोजी अंतिम निर्णय

13 २००७ चा डब्ल्यूपी १५४

न्यायालयासमोर पुरेशी सामग्री आहे आणि म्हणूनच कोणत्याही हस्तक्षेपाची आवश्यकता नाही, असे निरीक्षण नोंदवून एकल न्यायाधीशांनी आव्हान फेटाळून लावले.

6. संदर्भ आणि नंतर रिट याचिका प्रलंबित असताना, मोटार वाहन कायदा, १९८८[14] अंतर्गत रस्ते अपघातातील मृत आणि जखमी पीडितांच्या कुटुंबातील सदस्यांनी मुंबई येथील मोटार अपघात दावा न्यायाधिकरणासमोर नुकसान भरपाईची कार्यवाही सुरू केली होती.[15] महादेव , एमएसीटीसमोरील कार्यवाहीची माहिती मिळाल्यानंतर, विशेषत: महामंडळाने घेतलेल्या उलट भूमिकेची जाणीव झाल्यानंतर जेथे प्राणघातक अपघाताचा संपूर्ण दोष लॉरी चालकाच्या पायावर ठेवण्यात आला होता तसेच ९ जुलै, २००४[16] रोजी एमएसीटीच्या निवाड्याने उच्च न्यायालयात पुनरावलोकनासाठी अर्ज केला[17]. पुनरावलोकनाची कार्यवाही उच्च न्यायालयासमोर यशस्वी झाली आणि या अपीलला चालना मिळाली.

<u>वादतीत **आदेश**</u>

7. एमएसीटीसमोर महामंडळाने घेतलेली भूमिका एकल न्यायाधीशांच्या लक्षात आली की, हा अपघात पूर्णपणे वाहतुकीचे नियम न पाळता निष्काळजीपणे गाडी चालवणाऱ्या लॉरी चालकाच्या निष्काळजीपणामुळे झाला आहे. लॉरीच्या चालकाने ती महापालिकेच्या बसमध्ये घुसवली आणि या अपघातासाठी महादेवांची कोणतीही चूक होऊ शकत नाही, असे एमएसीटीसमोर सांगण्यात आले. शिवाय, आपल्या बचावासाठी, महामंडळाने एमएसीटीसमोर बसचा कंडक्टर आणि एका प्रवाशासमोर पुरावे सादर केले, ज्याने ठामपणे सांगितले की अपघातासाठी लॉरी ड्रायव्हर पूर्णपणे दोषी आहे. एकल न्यायाधीशांच्या लक्षात आले की एमएसीटीसमोर झालेल्या कार्यवाहीची परिणती त्यातील दावेदारांच्या बाजूने नुकसान भरपाईच्या निर्णयात झाली, जिथे एमएसीटीने लॉरी चालकाची चूक असल्याचे सत्य

---

14 १९८८ चा कायदा

15 मॅट

16 हा पुरस्कार

17 २०१८ ची पुनरावलोकन याचिका क्रमांक १८

ओळखून, महामंडळावर कोणतेही दायित्व लादले नाही. महामंडळाने सादर केलेल्या विनंत्या आणि पुराव्यांच्या आधारे, एमएसीटीने स्पष्टपणे असे म्हटले आहे की लॉरी चालकाच्या निष्काळजीपणामुळे हा अपघात झाला.

8. एकल न्यायाधीशांना हे स्पष्ट झाले की कामगार न्यायालयासमोर असे संबंधित पुरावे दडपले गेले आहेत. एकल न्यायाधीशांच्या मते, या सामग्रीचा कामगार न्यायालयासमोरील खटल्यावर महत्त्वपूर्ण आणि निर्णायक परिणाम झाला.

9. एकल न्यायाधीशांनी असोसिएट बिल्डर्स विरुद्ध दिल्ली डेव्हलपमेंट अथॉरिटी ***या प्रकरणात नोंदवलेल्या या न्यायालयाच्या निर्णयावर विसंबून राहिले***[18], जेथे असे म्हटले होते की एखादा आदेश विकृत आहे की नाही हे तपासताना महत्त्वपूर्ण पुराव्याकडे दुर्लक्ष करणे हा एक घटक आहे. एकल न्यायाधीशांनी पुढे असे म्हटले की जर एमएसीटीसमोर सादर केलेली सामग्री त्याच्यासमोर सादर केली गेली असती, तर कामगार न्यायालय सध्याच्या प्रकरणात पोहोचलेल्या निष्कर्षापेक्षा अगदी उलट निष्कर्षापर्यंत पोहोचले असते.

10. कॉर्पोरेशनने असा दावा केला की १९८८ च्या कायद्यांतर्गत दावे न्यायाधिकरणाने काढलेला निष्कर्ष कामगार न्यायालयावर बंधनकारक नाही, ज्याशी एकल न्यायाधीशांनी सहमती दर्शविली. तथापि, एकल न्यायाधीशांनी असे मानले की, महामंडळाने शपथेवर कबूल केले होते की, हा अपघात महादेवांच्या निष्काळजीपणामुळे झाला नाही. कामगार न्यायालयाने आपला निर्णय दिला आणि रिट याचिका फेटाळण्याचा आदेश दिला तेव्हा अस्तित्वात असलेली ही नवीन सादर केलेली सामग्री महादेवांना सादर करता आली नाही, तरीही, हे इतके स्पष्ट स्वरूपाचे होते की या सामग्रीच्या वरवर पाहता, कोणतेही न्यायालय या निष्कर्षाप्रत येऊ शकले नाही की महादेव यांना त्यांच्या घोर निष्काळजीपणामुळे सेवेतून काढून टाकण्यात आले होते.

---

[18] २०१५ (३) एससीसी ४९

11. महादेव यांनी यापूर्वी ही सामग्री सादर करण्यास असमर्थता दर्शविली कारण त्यांना केवळ जून, २०१७ मध्ये एमएसीटीसमोरील कार्यवाहीची माहिती मिळाली आणि २३ जून २०१७ पर्यंत सामग्रीच्या प्रमाणित प्रती प्राप्त झाल्या.या निर्णयाला महामंडळाने एकल न्यायाधीशांसमोर आव्हान दिले नाही किंवा एमएसीटीसमोरील कामकाजाची माहिती असूनही महादेव झोपेत गेल्याचे देखील दाखवले गेले नाही.

12. म्हणूनच, पुनरावलोकनासाठी एक खटला स्थापन करण्यात आला आहे याबद्दल समाधान नोंदवून, एकल न्यायाधीशांनी असे निरीक्षण नोंदवले की हे प्रकरण कामगार न्यायालयाकडे पाठविल्याने कोणताही उपयुक्त हेतू साध्य होणार नाही कारण साहित्य स्वत: बोलले गेले आहे आणि महामंडळाकडून महादेवांविरूद्ध निष्काळजीपणाचा कोणताही खटला तयार केला जाऊ शकत नाही. परिणामी, महादेवाच्या चुकीच्या पद्धतीने बडतर्फ केल्याच्या तारखेपासून ते सेवानिवृत्तीपर्यंत त्यांच्या सततच्या सेवेच्या आधारे महामंडळाला सर्व लाभ आणि वेतन देण्याच्या आदेशाला सामोरे जावे लागले. महादेवाचे वय अधिपतीचे झाले असल्याने पुनर्स्थापना नाकारण्यात आली.

13. अशा प्रकारे, रिट याचिका बरखास्तीच्या पूर्वीच्या आदेशाच्या पुनरावलोकनावर मंजूर झाली.

<u>कंटेनशन ऑफ पारटीस</u>

14. महामंडळाच्या वतीने, खालील कारणांवर आक्षेपार्ह आदेशाला अपवाद घेण्यात आला आहे:

(i) महादेव हे एक प्रशिक्षित चालक होते जे बसमध्ये प्रवास करणार् या प्रवाशांच्या सुरक्षिततेची जबाबदारी सांभाळत होते. ही वस्तुस्थिती आहे की लॉरीमुळे बस आणि त्याच्या प्रवाशांचे मोठ्या प्रमाणात नुकसान झाले आणि धडक टाळण्यासाठी महादेव वळले असले तरी बसच्या वेगवान वेगामुळे त्याचा मोठा परिणाम झाला. या सबमिशनला बळ देण्यासाठी, महामंडळाने टी.एन. राज्य परिवहन महामंडळातील या न्यायालयाच्या निर्णयावर विसंबून ठेवले. (***कोयंबटूर***) ***लि. वि. एम. चंद्रशेखरन यांच्या*** [19] खटल्यात असे म्हटले होते की, प्रवाशांना झालेल्या जखमा आणि परिणामाचे स्वरूप यामुळे असा निष्कर्ष काढला जातो की बस चालकाने निष्काळजीपणे बस चालवली होती.

---

19 (२०१६) १६ एससीसी १६

सर्वोच्च न्यायालयाचा डिजिटल अहवाल

(ii) एमएसीटीसमोरील कार्यवाही आणि शिस्तभंगाची कार्यवाही पूर्णपणे वेगळ्या पायावर आहे. या धडकेत महादेवांची भूमिका तपासणे हा शिस्तभंगाचा उद्देश होता, तर या धडकेत सहभागी असलेल्या वाहनचालकांच्या निष्काळजीपणाचा शोध घेणे हा एमएसीटीचा उद्देश होता.

(iii) न्यायालयीन पुनरावलोकन हे निर्णय घेण्याच्या प्रक्रियेच्या विश्लेषणापुरते मर्यादित आहे आणि उच्च न्यायालय स्वतः निर्णयाच्या अचूकतेमध्ये प्रवेश करू शकत नाही. एकदा हे सिद्ध झाले की चौकशीची निष्पक्षता आणि औचित्याच्या पैलूंवर पुनरावलोकनाचे कोणतेही कारण तयार केले गेले नाही, तर उच्च न्यायालयाने कामगार न्यायालयाच्या निर्णयात हस्तक्षेप करू नये.

(iv) एकल न्यायाधीशाने सक्षम प्राधिकरणाच्या जागी आपले मत बदलले आहे आणि हे प्रकरण कामगार न्यायालयाकडे न पाठवण्यात चूक केली आहे.

(v) महादेवांना त्यांच्या पदच्युतीपासून ते सेवानिवृत्तीपर्यंतच्या कालावधीत फायदेशीर नोकरी मिळाली नाही याचा कोणताही पुरावा न देता त्यांना पूर्ण वेतन देण्यात आले आहे. महादेवांच्या सेवेचा रेकॉर्ड खराब होता आणि त्यांच्या अल्प सेवेच्या काळात महादेवांना अनेक शिक्षा देण्यात आल्या होत्या, या वस्तुस्थितीकडे दुर्लक्ष करून एकल न्यायाधीशांनी चूक केली. राजस्थान ***राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ, जयपूर वि. फूल चंद*** [20] या निर्णयावर विश्वास ठेवण्यात आला आहे की हा स्थापित कायदा आहे की समाप्ती रद्द केली गेली तरी बॅक वेतन स्वयंचलित होत नाही; म्हणूनच, एकल न्यायाधीशांनी पूर्ण बॅकवेज देण्याची कारणे न देण्यात चूक केली.

15. महादेवांनी आक्षेपार्ह आदे शाचे समर्थन करताना पुढील युक्तिवाद मांडला:

(i) अनुकूल आदेश मिळविण्यासाठी एमएसीटीसमोर न्यायालयीन कार्यवाहीचे भवितव्य आणि त्यात दाखल केलेल्या विनंत्या जाहीर न करून महामंडळाने न्यायालयाची फसवणूक केली आहे.

---

20 (२०१८) १८ एससीसी २२९

(ii) महादेव १९९७ पासून ही कायदेशीर लढाई लढत आहेत आणि सेवेतून बडतर्फ करण्यात आल्यामुळे त्यांना ड्रायव्हर म्हणून इतर कायमस्वरूपी नोकरी मिळू शकली नाही. त्याला पालिकेकडून त्रास सहन करावा लागला आहे आणि त्याच्या निंदनीय कृतीमुळे त्याला न भरून येणारे आर्थिक नुकसान सहन करावे लागले आहे.

(iii) दीपाली गुंडू सुरवासे विरुद्ध क्रांती कनिष्ठ अध्यापक महाविद्याला[21] ***या न्यायालयाच्या निर्णयाच्या संदर्भात दिलासा देणारा एकल न्यायाधीशाचा आक्षेपार्ह आदेश न्याय्य आहे***, जिथे या न्यायालयाने असे म्हटले आहे की जर एखाद्या कर्मचार् याला नैसर्गिक न्यायाचे उल्लंघन करणाऱ्या क्षुल्लक आरोपांच्या आधारे काढून टाकले गेले तर ते स्वतःच संपूर्ण बॅकवेज देण्याचे पुरेसे औचित्य असेल.

मुद्दे

16. आपल्या मते, सध्याचा वाद आपल्याला चार मुद्द्यांकडे लक्ष देण्याचे काम देतो. पहिला मुद्दा असा आहे की, *एमएसीटी आणि* सप्रेसिओ व्हेरीसमोर *काय विनवणी केली होती हे उघड न करून* महामंडळ हा पुरस्कार दडपून टाकण्यासाठी दोषी आहे का? पहिल्या मुद्द्याच्या होकारात्मक उत्तरावर अवलंबून, दुसरा मुद्दा असा असेल की, तथ्ये आणि परिस्थितीनुसार, एकल न्यायाधीशाने पुनरावलोकन अधिकार क्षेत्राचा वापर करणे न्याय्य आहे का. पुन्हा, दुसर् या मुद्द्याला होकारार्थी उत्तर देण्यासाठी संपूर्ण परत वेतन देण्याच्या निर्देशामध्ये कोणताही हस्तक्षेप आवश्यक आहे की नाही याबद्दल गंभीरपणे विचार करणे आवश्यक आहे. चौथी आणि शेवटी, या तिन्ही प्रश्नांची उत्तरे आपल्या अधीन राहून महादेवांना योग्य दिलासा काय मिळेल याचा विचार करणे आवश्यक आहे.

कॉर्पोरेशणचा लेखी जबाब मॅट समोरील

17. वरील मुद्द्यांचे उत्तर देण्यासाठी, एमएसीटीसमोर दाव्याच्या स्वरूपाचे स्वरूप काय होते, नुकसान भरपाईची देय रक्कम टाळण्यासाठी कॉर्पोरेशनने नेमका काय बचाव केला होता आणि अशा कार्यवाहीचा परिणाम काय झाला हे समजून घेणे आवश्यक आहे.

---

21 (२०१३) १० एससीसी ३२४

सर्वोच्च न्यायालयाचा डिजिटल अहवाल

18. रस्ते अपघातात दोन लहान मुलांचा मृत्यू झाला आणि अनेक जण जखमी झाले होते, यामुळे प्रथम माहिती अहवाल[22] तयार झाला होता.त्यात महादेवाचे नाव आरोपी म्हणून नव्हते. एफआयआरमध्ये या अपघातात सामील असलेल्या लॉरीचा चालक हा एकमेव आरोपी होता. अपघाताच्या पहिल्या दिवसापासून ही वस्तुस्थिती पालिकेला माहीत होती. १७ वर्षीय मृत प्रवासी नितीन वर्डेकर[23] यांच्या पालकांनी १९८८ च्या कायद्याच्या कलम १६६ अन्वये नुकसान भरपाईचा दावा[24] म्हणून महानगरपालिका[25], लॉरीचा मालक[26] आणि लॉरीची विमा कंपनी[27] यांच्या विरोधात विरुद्ध पक्षकार म्हणून एमएसीटीकडे धाव घेतली होती.

19. दावेदारांच्या दाव्याला विरोध करण्यासाठी, महानगरपालिकेच्या मुंबई विभागाच्या विभागीय नियंत्रक, कुर्ला, मुंबई यांनी एमएसीटीच्या विचारार्थ गंभीर पुष्टीवर लेखी निवेदन दाखल केले. या लेखी निवेदनातील संबंधित परिच्छेद खालीलप्रमाणे आहेत:

> "४. ..... हे खरे आहे की जेव्हा ही एस.टी. बस १०.०५.१९९६ रोजी सुमारे २२.४५ वाजता मुंबई गोवा महामार्गावर नागोठाणे येथे पेण फाटा येथे पोहोचली तेव्हा त्या वेळी एक मे/लॉरी नोंदणी क्र. एमआरएल ८२२६ अगदी वेगवान वेगाने आणि बेपर्वाईने विरुद्ध दिशेने आली आणि एस.टी. बसच्या ड्रायव्हरच्या बाजूला जोरदार धक्का दिला. हे देखील खरे आहे की या आघातामुळे एस.टी.ची उजवी बाजू कापली गेली आणि एस.टी. बसमध्ये उजव्या बाजूला बसलेल्या मृताला दुखापत झाली.
>
> ५. अर्जाच्या परिच्छेद २२ (२) च्या संदर्भात, हे आणि रस्त्याच्या उजव्या बाजूला (एसआयसी.). ही एस.टी. बस पूर्णपणे या विरोधी पक्षाच्या बस चालकाच्या नियंत्रणाखाली

---

22 एफआयआर

23 दावेदार

24 अर्ज क्रमांक २९०१/१९९६

25 ओपी – १

26 ओपी – २

27 ओपी – ३

होती. जेव्हा उक्त एस.टी. बस नागोठाणे येथील पेन फाटाजवळ आली, तेव्हा त्या वेळी नोंदणी क्र. एमआरएल८२२६ जो विरोधी पक्ष क्रमांक २ च्या ड्रायव्हरने वेगवान वेगाने, बेपर्वाईने, निष्काळजीपणे आणि कोणतीही काळजी, सावधगिरी आणि योग्य नजर न ठेवता एस.टी. बसच्या विरुद्ध दिशेने चालवला होता, तो आपल्या वाहनावर नियंत्रण ठेवू शकला नाही, तो रस्त्याच्या चुकीच्या बाजूला आला आणि बसवर जोरदार धडकला.हा धडक इतका मोठा होता की चालकाच्या बाजूने एस.टी. बसचा उजवा भाग फाटला आणि प्रवासी म्हणजेच मृत व्यक्ती जखमी झाली. एस.टी. बस चालकाने एम/लॉरीला बसच्या दिशेने येताना पाहून अपघात टाळण्यासाठी आपले वाहन डाव्या बाजूला वाचवण्याचा प्रयत्न केला. तथापि, विरोधी पक्ष क्रमांक २ चा चालक अचानक घाईघाईने आणि निष्काळजीपणाने बसच्या समोर आला, तो एस.टी.च्या उजव्या बाजूच्या संपर्कात आला आणि जखमी झाला आणि त्याला रुग्णालयात हलविण्यात आले. हे लक्षात येईल की एस.टी. बस चालकाने कोणताही निष्काळजीपणा केला नव्हता, परंतु विरोधी पक्ष क्रमांक २ च्या ड्रायव्हरने आपला एम/लॉरी बेपर्वाईने, निष्काळजीपणे चालविला आणि विरोधी पक्षाने हे नाकारले आहे की हा अपघात अशा स्वरूपाचा आहे की तो झाला नसता परंतु या ओपीपीच्या ड्रायव्हरच्या घोर निष्काळजीपणामुळे आणि अविचारीपणामुळे. पक्ष आणि अर्जदारांना त्याच्या कठोर पुराव्याकडे ठेवते. या विरोधी पक्षाने पुढे हे नाकारले आहे की एस.टी. बसचा चालक घाईघाईने आणि निष्काळजीपणाने वाहन चालवत असताना त्याने हे वाहन उच्च, जास्त आणि अयोग्य वेगाने चालविले किंवा त्याने सावधगिरी न बाळगता आणि / किंवा वाहतुकीवर योग्य लक्ष न ठेवता किंवा लक्ष न ठेवता एस.टी. हे उलट. पक्ष पुढे हे नाकारते की एस.टी. बसचा चालक ब्रेक लावण्यास अयशस्वी झाला आणि दुर्लक्ष केला आणि / किंवा अपघात टाळण्यासाठी कार्यक्षमतेने आणि / किंवा पुरेशा वेळेत ब्रेक लागू करण्यात

सर्वोच्च न्यायालयाचा डिजिटल अहवाल

अयशस्वी झाला किंवा अपघात टाळण्यासाठी वाहन चालविण्यास दुर्लक्ष केले आणि अर्जदाराला त्याच्या कठोर पुराव्याकडे ठेवले.

(जोर दिला आहे)

एमएसीटीचे अवॉर्ड

20. एमएसीटी, मुंबई यांनी दावेदारांनी उपस्थित केलेला दावा आणि महामंडळाच्या बचाव पक्षाने *अनुक्रमे* अनंत चिंदारकर[28] नावाच्या प्रवाशाचा आणि चंद्रकांत लोके[29] नावाच्या बसचा वाहकाचा पुरावा नोंदविला . रेकॉर्डवरील सामग्रीच्या कौतुकाच्या आधारे, एमएसीटीने हा पुरस्कार देण्यासाठी पुढे सरसावले. आम्ही खाली नमूद केलेल्या पुरस्कारातून संबंधित परिच्छेद काढणे योग्य समजतो:

"२. ... अर्जदार क्रमांक १ आणि २ हे मृत नितीनचे अनुक्रमे वडील आणि आई आहेत. १०.०५.१९९६ रोजी मृत व्यक्ती एस.टी. बस क्रमांक एमएच-१२-क्यु-८७१२ ने प्रवास करत होती. ही गाडी मुंबई-गोवा हायवेवरून जात होती. रात्री १०.४५ च्या सुमारास ते नागोठाणे येथे पोहोचले. त्यावेळी, एक मोटर लॉरी क्रमांक एमआरएल-८२२६ खूप वेगाने समोरच्या बाजूने आली आणि तिच्या ड्रायव्हरच्या बाजूला असलेल्या एस.टी. त्यामुळे एस.टी.बसची उजवी बाजू कापण्यात आली.मृत व्यक्ती गंभीर जखमी झाली आणि जागीच त्याचा मृत्यू झाला.

****

28 पी.डब्ल्यू. २

29 डी.डब्ल्यू. १

३. विरोधी पक्ष क्रमांक १ एम.एस.आर.टीसी. ने लेखी निवेदन प्रदर्शन -८ दाखल केले. हे प्रकरण असे आहे की: ही मोटर लॉरी रस्त्याच्या चुकीच्या बाजूला आली आणि एस.टी. या लॉरीच्या चालकाच्या निष्काळजीपणामुळे हा अपघात झाला

मुद्दे	निष्कर्ष
1) अर्जदारांनी हे सिद्ध केले आहे की नाही, वाहन क्रमांक एमआरएल-८२२६ च्या बेपर्वाईने आणि निष्काळजीपणाने वाहन चालविल्यामुळे हा अपघात झाला?	होय
2) अर्जदारांनी हे सिद्ध केले आहे की नाही अपघातात मृताचा मृत्यू झाला?	होय
अर्जदारांनी हे सिद्ध केले आहे की नाही होते नुकसान भरपाईसाठी पात्र आहेत आरोप आहे?	होय रु.१.४०,०००/-

८. अर्जदारांनी अनंत चिंदारकर यांना प्रत्यक्षदर्शी साक्षीदार म्हणून पी.डब्ल्यू.२ म्हणून तपासले. पी.डब्ल्यू.२ ने नमूद केले की: १०.०५.१९९६ रोजी तो मृत व्यक्तीसोबत एस.टी. बसमध्ये होता. मृत सीट क्रमांक २५ वर बसला होता. पेन फट्टाजवळ एक लॉरी समोरच्या बाजूने आली आणि तिने एस.टी.बसला धडक दिली. ती लॉरी खूप वेगाने धावत होती. उजव्या बाजूचा मधला भाग असल्याने त्याने एस.टी. बसला धडक दिली. त्यामुळे एस.टी.बसची उजवी बाजू फाटली होती. मृताच्या डोक्याला आणि छातीवर जखमा झाल्या आहेत. तो बेशुद्ध झाला.सुमारे १५ ते २० मिनिटांनंतर पोलिस घटनास्थळी आले आणि त्यांनी एका खासगी कारने मृताला नागोठाणे ग्रामीण रुग्णालयात हलवले. पी.डब्ल्यू.२ आणि त्याचे मित्रही त्या दवाखान्यात गेले. डॉक्टरांनी मृताची तपासणी करून त्याला मृत घोषित

सर्वोच्च न्यायालयाचा डिजिटल अहवाल

केले. त्या एस.टी. बसचा नंबर एमएच-१२-क्यु -८७१२ आहे. त्या लॉरीचा नंबर एमआरएल-८२२६ आहे.

१०. विरोधी पक्ष क्रमांक १ एम.एस.आर.टीसी. ने चंद्रकांत लोखे यांना दी.डबलू१ म्हणून तपासले. त्यांनी नमूद केले की १०.०५.१९९६ रोजी ते एस.टी. बसचे कंडक्टर होते.रात्री १०.४५ च्या सुमारास नागोठाणे फट्टाजवळ अपघात झाला. एस.टी. बसचा वेग सुमारे ३० किमी प्रति तास होता. रस्त्यावर वाहनांची वर्दळ होती. एस.टी. बस रस्त्याच्या डाव्या बाजूला होती. ही लॉरी मोठ्या वेगाने समोरच्या बाजूने आली आणि एस.टी. बसच्या उजव्या बाजूच्या मधल्या भागाला धक्का दिला. लॉरी रस्त्याच्या चुकीच्या बाजूला आल्याने हा अपघात झाला. एस.टी. बसचा मृतदेह फाडला गेला. लॉरी आणखी पुढे गेली आणि नंतर उलटली. अपघातानंतर लगेचच एस.टी.बस थांबविण्यात आली. या अपघाताला लॉरी ड्रायव्हर जबाबदार होता.

१३. ... स्पॉट पंचनामा प्रदर्शन-२३ मध्ये पुढे असे दिसून आले आहे की: उक्त ट्रक क्र. एस.टी. बसला डॅश दिल्यानंतर एमआरएल ८२२६ रस्त्याच्या पश्चिम दिशेला गेली. त्यानंतर त्याने कचा रस्त्यावरील सहा दगड आदळले आणि उपटून टाकले. त्यानंतर ते रस्त्याच्या खाली गेले आणि एका झाडाला आदळले. तो रस्त्याकडे तोंड करून उभा होता. ट्रकचा सांगाडा लोखंडाचा असतो. ट्रकच्या केबिनची वरची बाजू तुटली होती आणि त्याजवळ पडली होती. ते अपघाताच्या ठिकाणापासून सुमारे ११५ फूट अंतरावर थांबले. ट्रकच्या ड्रायव्हरच्या बाजूच्या शरीराचे नुकसान झाल्याचे दिसून आले.

१६. पी.डब्ल्यू.२ अनंत चिंदारकर हे एस.टी. बसमधील प्रवाशांपैकी एक होते. या वस्तुस्थितीवर दुसर् या बाजूने वाद नाही. डी.डब्ल्यू.१ चंद्रकांत लोखे हे एस.टी.बसचे

कंडक्टर होते. त्यावरही वाद नाही. म्हणूनच, पी.डबलू१ आणि डी.डबलू१ यांना अपघात ज्या परिस्थितीत झाला त्याचे वैयक्तिक ज्ञान आणि अनुभव असणे अपेक्षित होते. या दोघांनीही या घटनेसाठी या लॉरीच्या चालकाला जबाबदार धरले.

२०. उपरोक्त कारणांमुळे मला असे आढळले आहे की हा अपघात उक्त ट्रक क्रमांक एमआरएल -८२२६ च्या पुरळ आणि निष्काळजीपणाने चालविल्यामुळे झाला . म्हणूनच, मुद्दा क्रमांक १ चे होकारार्थी उत्तर दिले जाते.

२५. परिणामी, अर्जदार एकूण रु.१,४००,००/- (रु.१,३०,००० + रु.१०,०००) मोबदला मिळण्यास पात्र आहेत. कबुली: मृत व्यक्तीचा अपघातात मृत्यू झाला. या मोटार लॉरीचा यात सहभाग होता.अपघाताच्या तारखेला न्यू इंडिया ॲश्युरन्स कंपनी लिमिटेडने त्याचा विमा उतरवला होता. विरोधी पक्ष क्रमांक २ रमेश सूर्यवंशी हे या लॉरीचे मालक आहेत. म्हणूनच, मला असे आढळले आहे की विरोधी पक्ष क्रमांक २ आणि विमा कंपनी अर्जदारांना रु.१,४०,००० /- ची उपरोक्त भरपाई देण्यास जबाबदार आहेत. त्यानुसार समस्या क्रमांक ३ चे उत्तर दिले आहे.

२७. म्हणून, खालील आदेश:

हुकूम

प्रमाणबद्ध खर्चासह अर्ज करण्यास अंशतः परवानगी आहे.

विरोधी पक्ष क्रमांक २ रमेश सूर्यवंशी आणि विमा कंपनी न्यू इंडिया ॲश्युरन्स कंपनी लिमिटेड. दोघांनाही अर्जदारांना ६% वार्षिक दराने व्याजासह १,४०,००० रुपये (रुपये एक लाख चाळीस हजार फक्त) देण्याचे आदेश देण्यात आले आहेत. अर्ज दाखल केल्याच्या तारखेपासून म्हणजेच २७.०८.१९९६ पासून पैसे भरण्यापर्यंत.

सर्वोच्च न्यायालयाचा डिजिटल अहवाल

यात मोटार वाहन कायद्याच्या कलम १४० अंतर्गत नो-फॉल्ट लायबिलिटीच्या माध्यमातून देयकाचा समावेश आहे.

विरोधी पक्ष क्रमांक १, एम.एस.आर.टीसी. विरुद्धचा खटला फेटाळण्यात आला आहे.

(जोर दिला आहे)

ऍनालिसिस आणि रीजन्स

21. आता आम्ही पहिल्या तीन मुद्द्यांपैकी प्रत्येक समस्येचे निराकरण करण्यासाठी पुढे जात आहोत, चौथ्या आणि शेवटच्या अंकाचे उत्तर तिसर् या अंकाच्या उत्तराचा भाग बनविले जात आहे.

22. लॅटिन वाक्यांश *फाल्सी* आणि *सप्रेसिओ वेरी सूचित करतात की एखाद्या* पक्षाच्या अनैतिक वर्तनाच्या संकल्पनांना मूर्त रूप देतात ज्याचे कायद्यासह विविध क्षेत्रात गंभीर परिणाम होतात.

23. ब्लॅक्स लॉ डिक्शनरीनुसार,[30] *सूचनेतील फाल्सी* हे एक चुकीचे प्रतिनिधित्व किंवा दिशाभूल करणारी सूचना आहे, तर *सप्रेसिओ व्हेरी हे* सत्याचे दडपण दर्शविते; एक अप्रत्यक्ष खोटे, मग ते शब्दांनी, आचरणाने किंवा कृत्रिमतेने असो. हा एक प्रकारचा फसवणूक आहे.

24. महामंडळाने सूचनेच्या खोट्या आणि सप्रेसिओ व्हेरीच्या *गैरप्रकारात गुंतले* हे निर्विवाद आहे.

25. कामगार न्यायालयासमोर, महामंडळाने हे सिद्ध करण्यात कोणतीही कसर सोडली नाही की महादेवांविरूद्ध चौकशी केवळ न्याय्य नव्हती, परंतु अशा चौकशीच्या वेळी असा निष्कर्ष काढला गेला की महादेव महामंडळाची बस बेपर्वाईने आणि निष्काळजीपणे चालविल्यामुळे त्याचे नुकसान झाले होते. एमएसीटीसमोर त्याच्या लेखी निवेदनात घेतलेल्या स्पष्ट आणि विशिष्ट भूमिकेचा विचार करून, जे वर उद्धृत केले गेले आहे, कॉर्पोरेशनने कामगार न्यायालयासमोर खोटे निवेदन केले जे *खोटे* आहे. तसेच, कामगार न्यायालयासमोर एमएसीटीसमोरील कार्यवाहीचा निकाल उघड न केल्यावर, एक *फोर्टिओरी,*

30 ११ वी आवृत्ती

लिखित निवेदनातील आवृत्ती काय होती आणि त्याच्या वतीने कोणत्याही दायित्वातून स्वत: ला मुक्त करण्यासाठी केलेल्या युक्तिवादाच्या आधारे मरण पावलेल्या आणि जखमी झालेल्या प्रवाशांना कोणतीही भरपाई देण्यास जबाबदार असल्याचे आढळले नाही, *सुपरसिओ व्हेरीसाठी* महामंडळ देखील दोषी आहे.

26. औद्योगिक न्यायनिवाड्यांच्या न्यायालयीन छाननीच्या चौकटीच्या पार्श्वभूमीवर महादेव एकल न्यायाधीशांसमोर पाय रोवण्यासाठी धडपडत असताना महामंडळाचे वर्तन देखील नजरेतून सुटू शकत नाही. कदाचित, महामंडळाला असे वाटले असेल की, एमएसीटीसमोरील कार्यवाही यापूर्वी ३०११विआवरुती महादेवांनी कामगार न्यायालयाच्या निदर्शनास आणली नव्हती, त्यामुळे तो आनंदाने अनभिज्ञ होता आणि म्हणूनच, योग्य खुलासा न करून महामंडळ त्याच्यावर मोर्चा ओढेल. महादेव यांनी आपल्या पुनर्विचार याचिकेत एकल न्यायाधीशांसमोर लेखी निवेदन आणि एमएसीटीचा निकाल सादर केला तेव्हा महामंडळाला धक्का बसला.

27. एमएसीटी निर्णयाची प्रासंगिकता आणि त्याचे संभाव्य मूल्य या प्रकरणाचा फायदा होऊ शकत नाही. समर्पक होण्यासाठी, पक्षकाराने ज्या पुराव्यावर विश्वास ठेवला आहे त्याचा खटल्याशी काही तार्किक संबंध असल्याचे दर्शविले जाणे आवश्यक आहे आणि वस्तुस्थिती सिद्ध करण्यासाठी किंवा नाकारण्यासाठी त्याची मान्यता आवश्यक आहे. एकदा पुरावा समर्पक असल्याचे आढळले आणि तो स्वीकारला गेला की त्याच्या संभाव्य मूल्याचा प्रश्न उद्भवतो. संभाव्य मूल्य, जसे सर्वज्ञात आहे, पुराव्याचे वजन किंवा मन वळविण्याच्या शक्तीचा संदर्भ देते. हे नेहमीच आवश्यक नसते की एखाद्या प्रकरणाशी संबंधित पुराव्याचा तुकडा अद्याप महत्त्वपूर्ण संभाव्य मूल्याची मागणी करेल. पुरावा किती खात्रीशीर किंवा पटवून देणारा आहे आणि वस्तुस्थिती सिद्ध करणे किंवा त्याचे खंडन करणे किती प्रभावी ठरेल याचे न्यायालयाने मूल्यांकन करणे आवश्यक आहे.

28. आम्हाला जाणीव आहे की पुराव्याचा कायदा औद्योगिक निवाड्यास लागू होत नाही. असे असले तरी, सामान्य तत्त्वे लागू होतात. कोणत्याही परिस्थितीत, औद्योगिक न्यायनिवाड्यात, नैसर्गिक न्यायाच्या

सर्वोच्च न्यायालयाचा डिजिटल अहवाल

तत्त्वांचे पालन करावे लागते. कार्यपद्धतीतील निष्पक्षता हा नैसर्गिक न्यायाचा तिसरा अवयव म्हणून विकसित झाला आहे. कामगार न्यायालयासमोर महामंडळाने ज्या पद्धतीने स्वत: चे वर्तन केले ते एखाद्या कायद्याच्या प्राण्यास शोभत नाही. महादेवांशी व्यवहार करताना तो फार दूर राहिला आहे.

29. महामंडळाने दोन वेगवेगळ्या स्तरांवर एमएसीटीच्या पुरस्काराचा मुद्दाम उल्लेख केला नाही आणि त्याद्वारे कायद्याच्या न्यायालयातील संबंधित सामग्री सक्रियपणे दडपली. एमएसीटीचा पुरस्कार कामगार न्यायालयावर बंधनकारक आहे की नाही याबद्दल आम्ही वादाच्या क्षेत्रात प्रवेश करण्याचा प्रस्ताव ठेवत नाही. तथापि, महामंडळाने शपथेवरील प्रतिज्ञापत्रावर एमएसीटीसमोर स्वत: च्या लेखी निवेदनात जी विनवणी केली होती त्यापासून कोणत्याही परिस्थितीत चूक होऊ शकली नाही आणि ते जाणूनबुजून रोखले आहे. या न्यायालयाने न्यायालयीन कार्यवाहीत पुरावे दडपण्याच्या विरोधात नेहमीच गंभीर दृष्टिकोन ठेवला आहे. ***म.प्र. विरुद्ध नर्मदा बचाओ आंदोलन प्रकरणात,***[31] या न्यायालयाच्या तीन-न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने असे निरीक्षण नोंदवले:

> "१६४. न्यायालयाची दिशाभूल करण्यासाठी आणि अनुकूल आदेश प्राप्त करण्यासाठी हेतुपुरस्सर न्यायालयात किंवा विनवणींमध्ये केलेले खोटे विधान फौजदारी अवमान मानला जातो, कारण यामुळे न्यायाच्या प्रशासनात अडथळा निर्माण होतो. न्यायदानातील जनतेच्या हितावर त्याचा विपरित परिणाम होतो. प्रत्येक पक्षकाराला न्यायालयासमोर सत्य विधाने करण्याची कायदेशीर जबाबदारी आहे, कारण न्यायाच्या योग्य मार्गात अडथळा निर्माण करणे 'न्यायाच्या अस्वच्छ प्रवाहाला कमकुवत करते आणि अडथळा आणते, ज्याला स्पष्ट आणि शुद्ध ठेवले पाहिजे आणि कोणालाही त्याची शुद्धता खराब करून स्वातंत्र्य घेण्याची परवानगी दिली जाऊ शकत नाही'.

---

31 (२०११) ७ एससीसी ६३९

30. जरी आपण एमएसीटीचा पुरस्कार बाजूला ठेवला असला तरी, एमएसीटी आणि कामगार न्यायालयासमोर कॉर्पोरेशनच्या विनंतीवरून हे स्पष्ट होते की कॉर्पोरेशनने दोन्ही जगातील सर्वोत्तम मिळविण्याचा प्रयत्न केला आहे. कामगार न्यायालयासमोर महामंडळाने घेतलेल्या भूमिकेचे परस्परविरोधी स्वरूप आणि एमएसीटी एकाच विषयावर मान्यता देण्याचा आणि निषेध करण्याचा प्रयत्न करीत असल्याचे दिसून येते. महामंडळाला स्वत:च्या हितसंबंधांसाठी आपली भूमिका मागे घेण्याची परवानगी दिल्यास महादेवांना प्रचंड पूर्वग्रह निर्माण होईल. या न्यायालयाने युनियन ***ऑफ इंडिया विरुद्ध एन. मुरुगेसन या प्रकरणात असे*** [32]म्हटले आहे की जर एखाद्या पक्षाला त्याच्या फळांचा आनंद घेत असताना एखाद्या पदाला आव्हान देण्याची परवानगी दिली गेली तर ते अन्यायकारक आणि अन्यायकारक असेल:

> "२६. ही वाक्ये स्कॉट्ट्ट कायद्यातून उधार घेतली गेली आहेत. त्यांचा अर्थ असा होईल की कोणत्याही पक्षाला समान गोष्ट स्वीकारण्याची आणि नाकारण्याची परवानगी दिली जाऊ शकत नाही आणि अशा प्रकारे कोणीही गरम आणि थंड फुंकू शकत नाही. निवडणुकीच्या सिद्धांतामागील तत्त्व अनुमोदन आणि निंदनीय या संकल्पनेत अंतर्भूत आहे. पुन्हा एकदा, हे समान कायद्याच्या चौकटीत येण्याचे तत्त्व आहे. म्हणून ज्याला हे माहीत असते की, जर एखाद्या वाद्याला विरोध केला तर आपल्याला पाहिजे तो लाभ मिळणार नाही, त्याला फळांचा आस्वाद घेता येऊ देता येणार नाही.एका भागाचा फायदा घेता येत नाही तर बाकीचा भाग नाकारता येत नाही. एखाद्या व्यक्तीला प्रश्न विचारताना एखाद्या साधनाचा लाभ घेण्याची परवानगी दिली जाऊ शकत नाही. अशा पक्षाला एकतर व्यवहाराची पुष्टी करावी लागते किंवा त्याची पुष्टी करावी लागते. हे तत्त्व सामान्य कायद्याचे तत्त्व म्हणून अधिक जोमाने लागू केले पाहिजे, जर अशा पक्षाने खरोखरच एका भागाचा पूर्णपणे आनंद

---

32 (२०२२) २ एससीसी २५

सर्वोच्च न्यायालयाचा डिजिटल अहवाल

घेतला असेल आणि त्या उपभोगाच्या जवळजवळ पूर्ण झाल्यावर, त्यानंतर दुसर् या भागावर प्रश्न विचारला असेल. या तत्त्वात निष्पक्ष खेळाचा एक घटक अंतर्भूत आहे."

(जोर दिला आहे)

31. महामंडळाने, वर्चस्व असलेल्या स्थितीत असल्याने, सपोर्टिओ फाल्सी आणि सप्रेशन वेरीमध्ये *गुंतून महादेवावर मोर्चा काढण्याचा प्रयत्न केला आहे आणि यश मिळवले* आहे.महामंडळाच्या कृतीमुळे महादेव यांची स्थिर उपजीविका हिरावून घेण्यात आली असून त्यांचे कधीही भरून न येणारे नुकसान झाले आहे. एखाद्या पक्षाला अशा प्रकारचे मुक्त राज्य करण्याची परवानगी देणे कोणत्याही न्यायालयाला, या न्यायालयाला अजिबात शोभणार नाही. वगळणे, दुर्लक्ष करणे आणि / किंवा अपयश - कोणतेही कारण असो - एमएसीटीसमोर आपली भूमिका काय होती आणि शेवटी एमएसीटीने कामगार न्यायालयात तसेच एकल न्यायाधीशांना काय ठेवले होते याचा खुलासा न करणे हे इतक्या मोठ्या प्रमाणात दडपले गेले आहे की ते सुरक्षितपणे न्यायालयातील स्पष्ट फसवणूकीसारखे मानले जाऊ शकते.

32. आम्हाला असेही दिसते की महामंडळाची कृती प्रेरित होती. महादेवाच्या ट्रॅक रेकॉर्डवरून असे दिसून येईल की लॉरीशी धडक होण्यापूर्वी तो ८ टक्करांमध्ये सामील झाला होता. महादेवाची सुटका यापूर्वी का झाली नाही, हे त्याला चांगलेच ठाऊक आहे. तथापि महादेवापासून सुटका करून घेण्याच्या इच्छेने पालिकेने या प्रसंगी धडकेचे सोयीस्कर निमित्त शोधून महादेवाला अत्यंत अन्यायकारक पद्धतीने हाकलून दिले.

33. अशा प्रकारे, पहिल्या मुद्द्याचे उत्तर होकारार्थी दिले आहे.

34. दुसर्या मुद्द्याकडे जाऊन, पहिल्या मुद्द्याचे उत्तर लक्षात घेता आपल्याला जास्त काळ थांबवण्याची गरज नाही.

35. कलम ११४ आदेश सतेचाळीस सह वाचले, सीपीसी न्यायालयाला पूर्वी निर्णय घेतलेल्या एलआयएसवर परिणाम करणारे कोणतेही दस्तऐवज पाहण्याची परवानगी देते , जे रेकॉर्डवर नव्हते कारण योग्य परिश्रम करूनही ते एखाद्या पक्षाद्वारे सादर केले जाऊ शकत नाही. त्या दस्तऐवजाचे इतके आंतरिक मूल्य आहे की नाही याची तपासणी करणे हे नेहमीच कमी होईल की जर ते तयार केले गेले असते तर त्याचा परिणाम वेगळा असू शकला असता.

36. एमएसीटीसमोर दाखल केलेले महामंडळाचे लेखी निवेदन आणि त्याचा पुरस्कार हे अत्यंत महत्त्वाचे दस्तऐवज आहेत जे महादेवाच्या बाजूने शिल्लक झुकवण्यासाठी पुरेसे होते. पुनरावलोकन अधिकारक्षेत्राच्या वापरादरम्यान पुरावा म्हणून असे दस्तऐवज प्राप्त करणार् या एकल न्यायाधीशांवर महामंडळाचा आक्षेप पूर्णपणे ठोस नाही आणि तो पूर्णपणे नाकारण्यास पात्र आहे.

37. त्यानुसार दुसऱ्या मुद्द्याचेही उत्तर महादेवाच्या बाजूने दिले जाते.

38. आता मागील वेतन देण्याच्या महत्त्वाच्या मुद्द्यावर विचार करण्याची वेळ आली आहे.

39. अशा मुद्द्यावर न्यायालयीन उदाहरणांची कमतरता नाही. सर्व उदाहरणांचा संदर्भ देत नसले तरी, आम्ही येथे त्यापैकी फक्त काही लक्षात घेऊ शकतो.

40. **हिंदुस्तान टिन वर्क्स (पी) लिमिटेड विरुद्ध कर्मचारी**[33] हा या न्यायालयाच्या तीन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने दिलेला निर्णय आहे. माननीय डी.ए. देसाई, न्या. (त्यावेळी हिज लॉर्डशिप होते) यांनी लिहिलेल्या निकालातील खालील परिच्छेद उपदेशात्मक आहे:

> "९.औद्योगिक न्यायशास्त्राच्या क्षेत्रात अशी घोषणा केली जाऊ शकते की सेवेची समाप्ती वाईट आहे आणि कामगार सेवेत आहे. वैयक्तिक सेवेचा करार विशेषत: अंमलात आणला जाऊ शकत नाही किंवा नुकसान कमी करण्याचा सिद्धांत कायद्याच्या या शाखेत अडथळा

---

33 (१९७९) २ एससीसी ८०

सर्वोच्च न्यायालयाचा डिजिटल अहवाल

आणत नाही हे सामान्य कायद्याच्या सिद्धांताचे भूत आहे. सेवा समाप्त करणे अवैध असल्याचे आढळल्यास सेवेच्या सातत्यासह पुनर्सेवेची सवलत दिली जाऊ शकते. याचा अर्थ असा होईल की नियोक्त्याने संबंधित कायद्याच्या विरोधात किंवा कराराचा भंग करून कामगाराचा काम करण्याचा अधिकार बेकायदेशीरपणे काढून घेतला आहे आणि त्याच वेळी कामगाराला त्याच्या कमाईपासून वंचित ठेवले आहे. जर अशा प्रकारे नियोक्ता चुकीचा असल्याचे आढळले ज्याचा परिणाम म्हणून कामगाराला पुन्हा कामावर घेण्याचे निर्देश दिले गेले आहेत, तर नियोक्त्याच्या बेकायदेशीर किंवा अवैध कृतीमुळे कामगाराला जे वेतन दिले गेले आहे ते देण्याची जबाबदारी नियोक्ता टाळू शकत नाही. वास्तववादी भाषेत सांगायचे तर, जेथे सेवा समाप्ती अवैध किंवा बेकायदेशीर म्हणून प्रश्न विचारला जातो आणि कामगाराला खटल्याच्या व्याप्तीतून जावे लागते, प्रदीर्घ खटल्यात स्वत: ला टिकवून ठेवण्याची त्याची क्षमता स्वतःच एक भयानक घटक आहे की जेव्हा दिलासा दिला जातो तेव्हा तो दिवस पाहण्यासाठी तो जिवंत राहू शकत नाही. आपल्या प्रणालीमध्ये जिथे कायद्याचा लौकिक विलंब स्तब्ध करणारा बनला आहे. जर अशा प्रदीर्घ वेळ आणि शक्ती वापरणार् या खटल्यानंतर ज्या कालावधीत कामगार फक्त स्वत: चा निर्वाह करत असेल, तर शेवटी त्याला सांगितले जाईल की जरी त्याला पुन्हा कामावर घेतले जाईल, परंतु त्याला देय असलेले मागील वेतन नाकारले जाईल, तर कामगाराला त्याच्या कोणत्याही चुकीबद्दल एक प्रकारचा दंड आकारला जाईल आणि तो पूर्णपणे अपात्र आहे. साधारणपणे, म्हणूनच, ज्या कामगाराची सेवा बेकायदेशीरपणे समाप्त केली गेली आहे, तो सक्तीच्या आळशीपणाच्या काळात फायदेशीर कामावर होता, त्या मर्यादेशिवाय त्याला पूर्ण वेतन मिळण्याचा हक्क असेल. हा सामान्य नियम आहे. इतर कोणतेही मत नियोक्त्याच्या अवांछित खटल्याच्या क्रियाकलापांवर प्रीमियम असेल. जर नियोक्त्याने बेकायदेशीरपणे सेवा समाप्त

केली आणि या प्रकरणात कामगारांच्या वेतनाच्या पुनरावृत्तीच्या मागणीचा प्रतिकार करण्यासाठी ही सेवा काढून टाकण्यास प्रवृत्त केले गेले, तर ही समाप्ती अन्यायकारक कामगार प्रथा असू शकते. अशा परिस्थितीत पुनर्स्थापना हा सामान्य नियम आहे, त्याचे पालन पूर्ण बॅक वेतनासह केले पाहिजे. घटनेतील कलम ४१ आणि ४३ आपल्याला या संदर्भात न्याय्य निष्कर्षापर्यंत पोहोचण्यास मदत करतील. "

(जोर दिला आहे)

41. हिंदुस्तान **टिन वर्क्स (प्रा.) लि.(सुप्रा)** सुरेंद्र कुमार वर्मा विरुद्ध केंद्र सरकार औद्योगिक न्यायाधिकरण-सह-कामगार न्यायालय[34] या **खटल्यात आणखी तीन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने वेतन परत मिळण्याच्या हक्कावर आणखी एक महत्त्वाचा निर्णय दिला.** माननीय ओ. चिनप्पा रेड्डी, न्या. (तेव्हा हिज लॉर्डशिप म्हणून) यांनी त्यांच्या लॉर्डशिपच्या अतुलनीय शैलीत टिप्पणी केली:

"६. ... 'ब्रेड अँड बटर' कायद्यांच्या स्पष्टीकरणात शब्दार्थ लक्झरी चुकीच्या आहेत. कल्याणकारी कायद्यांचा व्यापक अर्थ लावणे आवश्यक आहे. जेथे विशिष्ट प्रकारच्या खोडकरपणापासून दिलासा देण्यासाठी कायदा तयार केला जातो, तेथे न्यायालयाने व्युत्पत्तीच्या सहली करून प्रवेश करू नये. 'व्हॉईड एबी इनिशिओ', 'इनव्हॅलिड अँड इनऑपरेटिव्ह' किंवा आपण जे म्हणाल ते म्हणा, कामगार आणि मालक प्रामुख्याने कामगारांच्या सेवा समाप्त करण्याच्या आदेशाला रद्द करण्याच्या परिणामाशी संबंधित आहेत. सामान्य ज्ञान असे सांगते की कामगारांच्या सेवा संपुष्टात आणणारा आदेश काढून टाकल्यास सामान्यत: कामगारांच्या सेवा पुन्हा सुरू केल्या पाहिजेत. हे असे आहे की हा आदेश कधीच नव्हता, आणि म्हणूनच सामान्यत: त्याला परत वेतन देखील दिले पाहिजे. परंतु अपवादात्मक परिस्थिती असू शकते ज्यामुळे मालक आणि कामगारांना पूर्ण मागील

34 (१९८०)४ एससीसी ४४३

सर्वोच्च न्यायालयाचा डिजिटल अहवाल

वेतनासह पुनर्स्थापनेचे निर्देश देणे अशक्य किंवा पूर्णपणे असमान होते. उदाहरणार्थ, हा उद्योग बंद पडला असेल किंवा कदाचित गंभीर आर्थिक अडचणीत असेल. संबंधित कामगारांना इतरत्र चांगले किंवा इतर रोजगार मिळू शकले असते. अशा परिस्थितीत, योग्य परिणामी आदेश देण्यासाठी न्यायालयात विवेकबुद्धीचा एक अवशेष शिल्लक असतो. उद्योग बंद झाल्यामुळे पुनर्स्थापना अशक्य आहे तेथे न्यायालय पुनर्स्थापनेचा दिलासा नाकारू शकते. न्यायालय पूर्ण परत वेतन देण्याच्या सवलतीस नकार देऊ शकते जेथे ते नियोक्तावर अशक्य ओझे ठेवेल. अशा आणि इतर अपवादात्मक प्रकरणांमध्ये न्यायालय सवलतीला आकार देऊ शकते, परंतु, सामान्यत: देण्यात येणारी सवलत पूर्ण मागील वेतनासह पुनर्संचयित करणे आवश्यक आहे. जिथे मदत देण्याच्या मार्गात कोणताही विशेष अडथळा स्पष्टपणे दर्शविला गेला नाही तेथे ती मदत दिली जाणे आवश्यक आहे.हे खरे आहे की, मालकाला अधूनमधून त्रास होऊ शकतो, परंतु आपण हे लक्षात ठेवले पाहिजे की, जर मदत दिली गेली तर मालकापेक्षा मदत नाकारली गेली तर कामगारांना तुलनेने अधिक त्रास सहन करावा लागतो."

(जोर दिला आहे)

42. त्यानंतर या न्यायालयाने असे निर्णय दिले आहेत जेथे पूर्ण परत वेतन देण्याच्या दृष्टिकोनात बदल स्पष्टपणे दिसून येतो. तथापि, **दीपाली गुंडू सुरवासे** (सुप्रा) मधील या न्यायालयाच्या समन्वय खंडपीठाने पुनर्स्थापनेनंतर (परिच्छेद १३ आणि १४ मध्ये संदर्भित) मागील वेतन देण्याच्या डझनभर उदाहरणांचा विचार केला. माननीय जी. एस. सिंघवी, न्या. (त्यावेळी हिज लॉर्डशिप म्हणून) यांच्यामार्फत बोलताना, कायदेशीर स्थिती खालील शब्दांत स्पष्टपणे सारांशित केली गेली:

"२२.एखाद्या कर्मचार् याला बडतर्फ करणे किंवा काढून टाकणे किंवा सेवा समाप्त करण्यापूर्वी त्याने धारण केलेल्या पदावर पुनर्संचयित करण्याच्या कल्पनेचा अर्थ असा आहे की कर्मचार् याला त्याच स्थितीत ठेवले जाईल ज्या स्थितीत तो होता परंतु नियोक्त्याने केलेल्या बेकायदेशीर कारवाईसाठी. एखाद्या व्यक्तीला झालेली दुखापत, ज्याला बडतर्फ केले गेले आहे किंवा काढून टाकले गेले आहे किंवा अन्यथा सेवेतून काढून टाकले गेले आहे, पैशाच्या बाबतीत सहजपणे मोजले जाऊ शकत नाही. नियोक्ता-कर्मचारी संबंध तोडण्याचा परिणाम करणारा आदेश मंजूर झाल्यामुळे, मालक-कर्मचारी यांचे उत्पन्नाचे स्रोत कोरडे पडतात. केवळ संबंधित कर्मचारीच नव्हे तर त्याचे संपूर्ण कुटुंब गंभीर संकटात सापडते. ते उदरनिर्वाहाच्या स्रोतापासून वंचित आहेत. मुले पौष्टिक आहार आणि शिक्षणाच्या सर्व संधींपासून आणि जीवनात प्रगती करण्यापासून वंचित आहेत. काही वेळा उपासमार होऊ नये म्हणून कुटुंबाला नातेवाईक आणि इतर ओळखीच्या व्यक्तींकडून कर्ज घ्यावे लागते. नियोक्ताने केलेल्या कारवाईच्या कायदेशीरतेवर सक्षम न्यायनिवाडा मंच निर्णय घेईपर्यंत हे त्रास सुरूच राहतात. अशा कर्मचार् याची पुनर्स्थापना, जी सक्षम न्यायिक / अर्ध-न्यायिक संस्था किंवा न्यायालयाच्या निष्कर्षापूर्वी आहे की नियोक्त्याने केलेली कारवाई संबंधित वैधानिक तरतुदी किंवा नैसर्गिक न्यायाच्या तत्त्वांच्या विरोधात आहे, कर्मचार् याला पूर्ण वेतन मागण्याचा हक्क देते. जर नियोक्त्याला कर्मचार् याला परत वेतन नाकारायचे असेल किंवा परिणामी लाभ मिळविण्याच्या त्याच्या हक्कास विरोध करायचा असेल तर त्याने / तिला विशेषत: विनंती करणे आणि हे सिद्ध करणे आहे की मध्यंतरीच्या कालावधीत कर्मचारी फायदेशीर नोकरी करत होता आणि समान मानधन मिळत होते. मालकाच्या बेकायदेशीर कृत्याचा त्रास सहन केलेल्या कर्मचाऱ्याला वेतन नाकारणे म्हणजे संबंधित कर्मचार् याला अप्रत्यक्षपणे शिक्षा करणे आणि मालकाला मोबदल्यासह वेतन परत देण्याच्या दायित्वातून मुक्त करून बक्षीस देणे होय.

सर्वोच्च न्यायालयाचा डिजिटल अहवाल

३८ वर नमूद केलेल्या निर्णयांमधून जे प्रस्ताव मांडले जाऊ शकतात ते असे आहेत:

३८.१ चुकीच्या पद्धतीने सेवा समाप्त केल्यास, सेवेत सातत्य ठेवून पुनर्नियुक्ती आणि वेतन देणे हा सामान्य नियम आहे.

३८.२ उपरोक्त नियम या नियमाच्या अधीन आहे की मागील वेतनाच्या मुद्द्यावर निर्णय घेताना, न्यायनिवाडा करणारे अधिकारी किंवा न्यायालय कर्मचारी / कामगाराच्या सेवेची लांबी, कर्मचारी / कामगार विरुद्ध सिद्ध झालेल्या गैरवर्तनाचे स्वरूप, नियोक्त्याची आर्थिक स्थिती आणि तत्सम इतर घटक विचारात घेऊ शकतात.

३८.३ साधारणपणे, ज्या कर्मचार् याच्या किंवा कामगाराच्या सेवा संपुष्टात आल्या आहेत आणि ज्याला वेतन परत मिळण्याची इच्छा आहे, त्याने एकतर न्यायनिवाडा करणार् या प्राधिकरणासमोर किंवा प्रथम उदाहरणाच्या न्यायालयासमोर विनवणी करणे किंवा किमान निवेदन करणे आवश्यक आहे की तो / ती फायदेशीर नोकरी करत नाही किंवा कमी वेतनावर नोकरी करत आहे. जर नियोक्त्याला संपूर्ण वेतन देणे टाळायचे असेल तर त्याला विनंती करावी लागेल आणि हे सिद्ध करण्यासाठी ठोस पुरावे सादर करावे लागतील की कर्मचारी / कामगार फायदेशीर नोकरी करत होता आणि सेवा समाप्त होण्यापूर्वी त्याला / तिला मिळत असलेल्या वेतनाइतके वेतन मिळत होते. हे असे आहे कारण हे स्थापित केलेले नियम आहे की एखाद्या विशिष्ट वस्तुस्थितीच्या अस्तित्वाच्या पुराव्याचे ओझे त्या व्यक्तीवर असते जो त्याच्या अस्तित्वाबद्दल सकारात्मक दावा करतो. एखादी नकारात्मक वस्तुस्थिती सिद्ध करण्यापेक्षा सकारात्मक वस्तुस्थिती सिद्ध करणं नेहमीच सोपं असतं. म्हणूनच, एकदा कर्मचार् याने तो नोकरी करत नसल्याचे दर्शविल्यानंतर, कर्मचार् याला फायदेशीर नोकरी

मिळत आहे आणि त्याला समान किंवा बर् याच प्रमाणात समान मानधन मिळत आहे हे दर्शविण्याची जबाबदारी नियोक्त्यावर असते.

३८.४ ज्या प्रकरणांमध्ये कामगार न्यायालय / औद्योगिक न्यायाधिकरण औद्योगिक विवाद अधिनियम, १९४७ च्या कलम ११-ए अंतर्गत अधिकार वापरते आणि असे आढळले आहे की कर्मचारी / कामगार विरुद्ध केलेली चौकशी नैसर्गिक न्यायाच्या नियमांशी सुसंगत आहे आणि / किंवा प्रमाणित स्थायी आदेश, जर असेल तर, परंतु असे मानले जाते की शिक्षा गैरवर्तनाच्या प्रमाणात नव्हती, मग संपूर्ण परत वेतन न देण्याचा विवेक असेल. तथापि, जर कामगार न्यायालय / औद्योगिक न्यायाधिकरणाला असे आढळले की कर्मचारी किंवा कामगार कोणत्याही गैरवर्तनासाठी अजिबात दोषी नाही किंवा नियोक्त्याने खोटा आरोप लावला आहे, तर संपूर्ण वेतन देण्याचे पुरेसे औचित्य असेल.

३८.५ ज्या प्रकरणांमध्ये सक्षम न्यायालय किंवा न्यायाधिकरणाला असे आढळले की नियोक्त्याने वैधानिक तरतुदींचे आणि/किंवा नैसर्गिक न्यायाच्या तत्त्वांचे घोर उल्लंघन केले आहे किंवा कर्मचारी किंवा कामगाराला छळ केल्याबद्दल दोषी आहे, तर संबंधित न्यायालय किंवा न्यायाधिकरण संपूर्ण परत वेतन देण्याचे निर्देश देण्यास पूर्णपणे न्याय्य असेल. अशा प्रकरणांमध्ये, वरिष्ठ न्यायालयांनी घटनेच्या अनुच्छेद २२६ किंवा १३६ अंतर्गत अधिकारांचा वापर करू नये आणि कामगार न्यायालयाने मंजूर केलेल्या निवाड्यात हस्तक्षेप करू नये, केवळ कारण कर्मचारी/कामगारांना पूर्ण परत वेतन मिळण्याच्या हक्काबद्दल किंवा मालकाच्या ते देण्याचे बंधन याबद्दल वेगळे मत तयार होण्याची शक्यता आहे. चुकीच्या पद्धतीने / बेकायदेशीरपणे सेवा संपुष्टात आणण्याच्या प्रकरणांमध्ये चूक करणारा मालक हा मालक असतो आणि पीडित व्यक्ती हा कर्मचारी/कामगार असतो आणि मालकाला पूर्ण

थकबाकी वेतनाच्या स्वरूपात देण्याची जबाबदारी काढून मालकाला त्याच्या चुकीच्या कामांचा प्रीमियम देण्याचे कोणतेही औचित्य नाही.

३८.६ बर् याच प्रकरणांमध्ये, वरिष्ठ न्यायालयांनी प्राथमिक न्यायनिवाडा प्राधिकरणाच्या निर्णयात हस्तक्षेप केला आहे कारण बहुतेक प्रकरणांमध्ये अशा विलंबासाठी पक्ष जबाबदार नाहीत याकडे दुर्लक्ष करून खटल्याच्या अंतिम निर्णयास बराच वेळ लागला आहे. पायाभूत सुविधा आणि मनुष्यबळाचा अभाव हे प्रकरणे निकाली काढण्यास विलंब होण्याचे मुख्य कारण आहे. यासाठी याचिकाकर्त्यांना दोष देता येत नाही किंवा त्यांना दंड करता येत नाही. जर एखाद्या कर्मचार् याला किंवा कामगाराला त्याची सेवा संपुष्टात येणे आणि पुनर्स्थापनेच्या आदेशाला अंतिम देणे या दरम्यान बराच वेळ निघून गेला म्हणून त्याला परत वेतन नाकारले गेले तर तो त्याच्यावर गंभीर अन्याय ठरेल. न्यायालयांनी हे लक्षात ठेवले पाहिजे की यापैकी बहुतेक प्रकरणांमध्ये, नियोक्ता कर्मचारी किंवा कामगाराच्या तुलनेत फायदेशीर स्थितीत आहे. तो पीडित व्यक्तीच्या वेदना दीर्घ काळ टिकवण्यासाठी सर्वोत्तम कायदेशीर मेंदूची सेवा घेऊ शकतो, म्हणजेच कर्मचारी किंवा कामगार, ज्याला विशिष्ट प्रमाणात प्रसिद्धी असलेल्या वकिलावर पैसे खर्च करण्याची लक्झरी परवडत नाही. त्यामुळे अशा परिस्थितीत *हिंदुस्थान टिन वर्क्स (प्रा.) लि.मध्ये* सुचविलेला अभ्यासक्रम स्वीकारणे शहाणपणाचे ठरेल. वि. *कर्मचारी* [(१९७९) २ एससीसी ८०].

३८.७ जे. के. सिंथेटिक्स लि. मध्ये *केलेले निरीक्षण.* वि. *के.पी. अग्रवाल* [(२००७) २ एससीसी ४३३] की पुनर्स्थापनेवर कर्मचारी / कामगार अधिकारानुसार सेवेच्या सातत्याचा दावा करू शकत नाही, हे वर नमूद केलेल्या तीन-न्यायाधीशांच्या खंडपीठांच्या निकालांच्या गुणोत्तराच्या विरुद्ध आहे [हिंदुस्तान टिन वर्क्स (पी) लिमिटेड (सुप्रा) आणि सुरेंद्र कुमार

वर्मा (सुप्रा)] आणि त्याला चांगला कायदा मानले जाऊ शकत नाही. निकालाचा हा भाग कर्मचारी / कामगाराच्या पुनर्स्थापनेच्या संकल्पनेच्या विरोधात आहे.

(जोर दिला आहे)

43. वर नमूद केलेल्या निर्णयांमध्ये व्यक्त केलेल्या मतांशी आम्ही मनापासून सहमती दर्शवू शकत नाही. त्यातून एक संकेत घेऊन, हे सुरक्षितपणे निष्कर्ष काढला जाऊ शकतो की बडतर्फ केलेल्या कर्मचार् याला परत वेतन देण्याचे आदेश देणे - त्याची बडतर्फी न्यायालयाने रद्द केल्यावर - स्वयंचलित दिलासा नाही; पूर्ण किंवा अंशतः वेतन मंजूर करण्यापूर्वी औद्योगिक न्यायनिवाडा / न्यायालयाने कार्यवाही ताब्यात घेतलेल्या किरकोळ तथ्यशोधक प्रक्रियेद्वारे आवश्यक आहे. अशा व्यायामासाठी संबंधित औद्योगिक न्यायालय किंवा न्यायक्षेत्र उच्च न्यायालय किंवा अगदी या न्यायालयाला हे निश्चित करणे आवश्यक आहे की मध्यंतरावर, म्हणजे समाप्तीच्या तारखेच्या दरम्यान आणि प्रस्तावित पुनर्स्थापनेच्या तारखांच्या दरम्यान, कर्मचार् याला फायदेशीर नोकरी दिली गेली आहे की नाही. जर कर्मचार् याने कोणत्याही फायदेशीर रोजगाराची कबुली दिली आणि प्राप्त झालेल्या वेतनाच्या तपशीलांसह रोजगाराचा तपशील दिला, किंवा, जर कर्मचार् याने विनंती करून दावा केला की तो फायदेशीर नोकरी करत नाही परंतु नियोक्ता विनवणी करतो आणि न्यायालयाच्या समाधानासाठी अन्यथा सिद्ध करतो, तर पुनर्स्थापनेवर देण्यात येणार् या मागील वेतनाचे प्रमाण खरोखरच न्यायालयाच्या विवेकबुद्धीच्या क्षेत्रात आहे. अशा विवेकबुद्धीने सामान्यत: दोन परिस्थिती लक्षात ठेवणे आवश्यक आहे: पहिली म्हणजे, कर्मचारी, त्याची सेवा समाप्त करण्याच्या आदेशामुळे, नियोक्ताच्या अंतर्गत विशिष्ट कालावधीसाठी काम करू शकत नाही आणि दुसरे म्हणजे, त्याच्या केवळ अस्तित्वासाठी, त्याला पर्यायी नोकरी घेण्याशिवाय कोणताही पर्याय नव्हता. **दीपाली गुंडू सुरवासे** (सुप्रा) मध्ये योग्यरित्या लक्षात आलेल्या काही उदाहरणांवरून हे स्पष्ट होते की अशा कर्मचार् याने कोणतेही काम केले नाही अशा कालावधीसाठी न्यायालये वेतन परत देण्यास तयार नाहीत. हिंदुस्तान *टिन वर्क्स* (*प्रा.*) *लि.मधील*

सर्वोच्च न्यायालयाचा डिजिटल अहवाल

गुणोत्तराच्या निर्णयाचा **विचार करता असा दृष्टिकोन वादातीत आहे यात शंका नाही.** (सुप्रा), **सुरेंद्रकुमार वर्मा** (सुप्रा) आणि **दीपाली गुंडू सुरवसे** (सुप्रा). फूल चंद (सुप्रा) यांचा निर्णय घेताना समन्वय खंडपीठासमोर नंतरच्या निर्णयाचा उल्लेख करण्यात आला असला तरी , कोणतीही विचारपूर्वक चर्चा झालेली दिसत नाही.

44. आणखी एक पैलू आहे जो कोर्टाच्या विचारार्थ येईल. **दीपाली गुंडू सुरवासे** (सुप्रा) मध्ये आढळलेल्या काही निर्णयांमध्ये असे मत व्यक्त केले गेले आहे की एखाद्या कर्मचार् याला फायदेशीर नोकरी दिली गेली आहे की नाही हे त्याच्या विशेष ज्ञानात आहे आणि कलमानुसार आहे. पुरावा अधिनियम, १८७२ च्या १०६ नुसार, पुराव्याचे ओझे त्याच्यावर आहे. काय ? अशा परिस्थितीत कर्मचार् याची आवश्यकता आहे का? त्याला त्याच्या दाव्याच्या निवेदनात किंवा औद्योगिक न्यायाधिकरण / कामगार न्यायालयासमोर कोणत्याही त्यानंतरच्या विनवणीमध्ये विनंती करावी लागेल की त्याला फायदेशीर नोकरी दिली गेली नाही आणि पुनर्स्थापनेचा पुरस्कार त्याला परत वेतन देखील देऊ शकतो. जर कर्मचाऱ्याने विनंती केली की तो फायदेशीर नोकरी करत नाही, तर तो सकारात्मक पुरावे जोडून अशी नकारात्मक वस्तुस्थिती सिद्ध करू शकत नाही. रेकॉर्डवर कोणतेही विरोधाभासी साहित्य नसल्यास त्याची आवृत्ती स्वीकारावी लागेल. या संदर्भात औद्योगिक विवाद कायदा, १९४७ च्या कलम १७-बी चा संदर्भ दिला जाऊ शकतो, जो एखाद्या कर्मचार् याला नियोक्ताकडून "शेवटचे काढलेले पूर्ण वेतन" मिळविण्याचा अधिकार प्रदान करतो, तर उच्च न्यायालयात पुनर्स्थापनेचे निर्देश देणार् या निर्णयाचे नियोक्त्याचे आव्हान प्रलंबित आहे. तेथेही, जे आवश्यक आहे ते गैर-रोजगाराबद्दलच्या प्रतिज्ञापत्रावर एक निवेदन आहे आणि रेकॉर्डवर अशा विधानासह, अशा कलमांतर्गत सवलत का दिली जाऊ नये याचे न्यायालयाचे समाधान करण्यासाठी चेंडू नियोक्त्याच्या कोर्टाच्या कोर्टात आहे. समान दृष्टिकोन का स्वीकारला जाऊ नये याचे कोणतेही कारण आम्हाला दिसत नाही. कर्मचार् याने त्याच्या बेरोजगारीची

विनवणी केल्यानंतर आणि जर नियोक्त्याने असे म्हटले की कर्मचार् याला काढून टाकण्याच्या तारखांच्या दरम्यान आणि प्रस्तावित पुनर्स्थापनेच्या तारखांच्या दरम्यान फायदेशीर नोकरी मिळाली आहे, तर 'जो दावा करतो त्याने सिद्ध केले पाहिजे' या मुख्य तत्त्वाचा विचार करून असे प्रतिपादन सिद्ध करण्यासाठी पुराव्याची जबाबदारी नियोक्ताकडे जाईल. तथापि, कायदा चांगल्या प्रकारे स्थापित झाला आहे असे दिसते की जर नियोक्ता त्याच्या बेकायदेशीर कृत्यामुळे त्याच्या कोणत्याही कर्मचार् याला त्याचे काम करण्यापासून वंचित ठेवतो आणि शेवटी ही समाप्ती कायद्याने वाईट मानली जाते, तर अशा कर्मचार् याला त्याला मिळालेल्या सर्व गोष्टींसह पुनर्संचयित करण्याचा कायदेशीर आणि वैध दावा आहे परंतु बेकायदेशीरपणे कामापासून दूर ठेवले गेले आहे. हे या तत्त्वावर आधारित आहे की जरी कर्मचारी काम करण्यास तयार असला तरी, तो नियोक्ता होता जो त्याच्याकडून काम स्वीकारत नाही आणि म्हणूनच, जर नियोक्त्याची कृती बेकायदेशीर आणि वाईट असल्याचे मानले गेले तर असा नियोक्ता परिणाम भोगण्यापासून वाचू शकत नाही. तथापि, हे प्राथमिक आहे परंतु हे पुन्हा नमूद करणे आवश्यक आहे की संपूर्ण परत वेतन देणे हा सामान्य नियम आहे, परंतु वेतन परत देण्याच्या ओझ्यापासून वाचण्यासाठी नियोक्ताने पुरेसे पुरावे असलेले अपवादात्मक प्रकरण स्थापित करणे आवश्यक आहे.

45. आम्ही हे सांगण्याची घाई करतो की न्यायालयांना अशा प्रकरणांना सामोरे जावे लागू शकते जिथे एकरकमी नुकसान भरपाई देणे हा मागील वेतनासह पुनर्संचयित करण्याऐवजी अधिक योग्य उपाय असू शकतो. न्यायालये, अशा प्रकरणांमध्ये, कर्मचारी तसेच नियोक्त्याचे हित लक्षात घेऊन अशा एकरकमी नुकसानभरपाईचे निर्देश देऊ शकतात.

46. महादेव यांनी या न्यायालयासमोर दाखल केलेल्या प्रतिप्रतिज्ञापत्रात कबूल केले आहे की, ते रोजंदारीवर मोठ्या कामात गुंतलेले आहेत. त्याच वेळी, हे त्याचे विशिष्ट प्रकरण आहे की त्याची सेवा महामंडळाने समाप्त केल्यामुळे त्याला इतरत्र कायमस्वरूपी नोकरी मिळू शकली नाही. महादेवांवर विश्वास न ठेवणारे कोणतेही साहित्य रेकॉर्डवर नाही. महादेवांनी मिळविलेल्या वेतनाचे नेमके प्रमाण उपलब्ध नसल्यामुळे

सर्वोच्च न्यायालयाचा डिजिटल अहवाल

आणि त्याच वेळी हे स्पष्ट आहे की महामंडळाने *सप्रेशन वेरी आणि* सपोर्टिओ फाल्सीच्या दु*स्मानात गुंतून महादेवापासून मुक्त होण्याच्या प्रयत्नात यशस्वी झाले* , आमचे असे मत आहे की न्यायाचे हित पुरेसे असेल तर, १०० टक्के वेतन परत देण्याच्या एकल न्यायाधीशाच्या आदेशात बदल करून महादेवाला त्याच्या बडतर्फीच्या तारखेपासून ते सेवानिवृत्तीच्या तारखेपर्यंत ७५ टक्के वेतन देण्यात आले आहे.

47. तिसर् या मुद्द्याचे उत्तर अशा प्रकारे दिले गेले आहे, तर आपल्याकडे चौथा आणि शेवटचा मुद्दा उरला आहे.

48. महादेवांना त्यांच्या समाप्तीच्या तारखेपासून ते सेवानिवृत्तीच्या तारखेपर्यंत मागील वेतनाच्या ७५ टक्के रक्कम मिळण्याचा आदेश देण्यात आला आहे. महादेवाला सेवेतून कधीही काढून टाकण्यात आले नसते तर ते ६%दराने वार्षिक व्याजासह पूर्ण टर्मिनल लाभ मिळण्यास पात्र होते. त्यानुसार आदेश देण्यात आले आहेत.

49. या आदेशाच्या अनुषंगाने महादेवाला मिळणारी रक्कम महामंडळाद्वारे त्यांच्या संप्रेषणाच्या तारखेपासून तीन महिन्यांच्या आत त्यांच्या नावे दिली जाईल; डिफॉल्टमध्ये, नमूद केलेल्या रकमेवर पूर्ण देय होईपर्यंत अशा डीफॉल्टपासून २% दरानेअधिक व्याज असेल.

निष्कर्ष

50. आक्षेपार्ह आदेशाच्या उपरोक्त सुधारणेसह, हे दिवाणी अपील निकाली निघाले आहे.

51. पक्षकार स्वत: चा खर्च उचलतील.

खटल्याचा निकाल : अपील निकाली काढले.

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या /तिच्या मातृभाषेत त्याचा अर्थ समजून घेण्यापूरता मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही करणाकरीता करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पआदन आणि अमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.